

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 31, 2013.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 31, 2013.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 31, 2013.

UDK 821.163.4.09Петровић П. П

Жарко ЂУРОВИЋ*

ЊЕГОШЕВЕ ПОРУКЕ О ЖИВОТУ И ЧОВЈЕЧНОСТИ

Апстракт: У тексту су назначене неке од најважнијих Његошевих пјесничких преокупација, међу којима доминира егзистентно начело живота да је човјеку дато да се бори и да траје. Пјесникове мисли уједно обухватају и друге тематске кругове – храброст, одважност, правичност, људскост, овдје дате кроз профил бројних ликова, прозицирајући путем њих сложене енигме живота.

Основни постулати „Горског вијенца” садржани су у чину људскости, слободe, воље и пријекора. Ти атрибути везују се поуком и за ово вријеме. – Зашто Његоша можемо сматрати савремеником.

Иако је владичанским позивом био везан за вјеру и њене догме, Његош је највише пажње поклањао освједочењу људских и земаљских начела. Свијет је сагледавао кроз призму сталног прожимања и преплитања, обнове и раста. Те мијене су биле највећи изазов за пјесника, будући да свемир и душа немају краја. Преображаји су једнако присутни у природи и духу. Та преображавајућа снага свијета представља у ствари суштину очовјеченог бића. То је и разумљиво, пошто је човјеков живот саздан од сливања духа у вријеме. Паскал каже: *Све је једно. Све је различито.* И Његошева мисао има сличну потенцију: *Нове нужде рађу нове силе.*

Снага духа барометрира живот. Њоме се зазива смисао свијета и олакшавају удеси живота. Подарења су природе. Њеног свемоћног кретања и метаморфозе. Она се, дакако, настањују и у бићу човјекове персоналности као њена егзистентна саставница.

* Редовни члан ЦАНУ

Промјене осадржавају вријеме. Њихово клатно додирује и преименује једну суштину другом. Изаткава просторности духа. Богати га. Духу даје мисао да досегне универзално и нуждено. Мисао за Његоша је чинитељ свијета. Он је не рашчлањава. Своди је на удар, на есенцију. Тако су његове мисли вишезначне и дјелатне. Увијек способне да покрену на мобилност и немирење са постојећим свијетом. У питању је један снажан и свеобухватан полет духа, који једновремено остварује више рефлекса у бићу субјекта. Средишни је људскост. Он шири значење свијета, трагајући за његовим дубинама и непознатицама.

Његош вољу сматра узвишеним чином. Али оно што проистиче из ње, дошло је путем различитих сензора, који кад се удруже, окрилате стваралачку мисао. Мисао стоицизма, будући да је он жижа свеукупне човјекове вриједности.

Сложићемо се са чињеницом да Његош у „Горском вијенцу” исказује различита осјећања и ставове. Битно је чију природу исказује – игумана Стефана, Вука Мандушића, владике Данила, Скендер-аге или Мустај-кадије.

Та разноврсност ликова (у њима је дат поглед на свијет) чини овај ненадмашни спјев позорницом историјске самосвијести. Јер живот се, слично извору, завршава увиром. Увиром у неки већи и сложенији ток. И тако стално, док траје духа и природе. Његош је био свјестан да су живот и душа два незаобилазна знака, дијалектички условљена. Души је дато да хвата непознате стране свијета. Пронађе једно поље сазнања, а искрсне њих више!

Нећемо погријешити ако кажемо да човјек себе ствара из властитих осјећања. Она су му духовни завичај. Тиме се не поричу божје узрочности, које су у ствари узрочности споја човјека и природе. Божја сфера је у суштини духовна сфера, а она има премоћ над свиме. Да је јача људска од божје мисли, показује и Његошев боравак у цркви Сан Пјетро у Риму кад није хтио да цјелива познату хришћанску реликвију: *Црногорци не љубе ланце.*

Бог је услован као све што је фикција, мада знамо да је и фикција свијет, посебно у сфери стваралачког чина, који на прави начин отвара живот и његове скривене дубине. Све је условно, што значи недовршиво. Отуда стална заокупљеност да се куца на двери непознатог, замишљеног свијета. Да се кроз лирски субјекат пројцира његова варљива дубина. Његош је схватио да је у природи пјесме да прераста из слутње у истину. Само тако може да се допре до же-

љеног значења. А значење је увијек у предворју нужде. А ми добро знамо да нужда рађа енергију. На тој подлози Његош је заснивао своју филозофску и пјесничку мисао, у сталном страху да се човјек не отуђи од себе и свијета. Његошев свијет је катарзични свијет. Отуда његово често незадовољство човјеком. Незадовољство добија облик пријекора: *шта је човјек а мора бити човјек*.

Живот је толико узвртљожан да се питамо ваља ли се борити. А мора се борити, у име живота. Човјек је *сламка међу вихорове*, али је он и снага која може да мијења свијет. Нужда и воља узрокују то мијењање!

Ако Његошеву поезију сматрамо поезијом рвања човјека са животом, ми је уједно можемо сматрати поезијом пророштва. Визијом видовитости раствара будућу стварност, у коју се сливају муке и много невидјела. Али и васкрснуће човјекове снаге и неуништивост људског духа: *Над свом овом грдном мјешавином /опет умна сила торжествује: не пушта се да је зло побиједи*. Ако постоји снага и дух, а Његош смисао живота управља ка тим ознакама, онда постаје јасно да биће које располаже снагом заноса и дубином духа може себе да види у футурској егзистенцији. А у томе управо лежи сврха живљења. Дакле, занос је нужан да би се освијетлило *оно што ће доћи*. Једино чему се покорава Његошев дух је неумитност борбе за људске циљеве и за вјечност часног живљења. Тако се и ствара *покољење за пјесну створено*.

Та вјечност трајања у Његошевој поетској експозицији има сличности са Аристотеловим схватањем трајања. А шта би друго било настојање које доводи из прошлости у будућност, увијек држећи визију на узди моћи. А човјек може, ако је обдарен духом и страшћу, да управља судбином, а не да чека најаву бога, коју је и сам Његош, иако по наслеђу пастир вјере, стављао само у вербални план. Бог је замијењен човјековом слободом. То је оно величанствено што се занемарује. Религија хоће послушност и покајност, док Његош тражи борбу и слободу у најпунијем значењу. Нема опроста ако се на човјека насрне алом и зјалом: *Удри врага, не остав му трага*. Човјекова мука родила се прије религије. Религија ће заувјек остати њен хроми пратилац. Његош помјера вјеру у страну зарад потреба земље и слободе. То се види из бројних примјера, посебно из грандиозног лика игумана Стефана. Он јесте позивом отјеловљење вјере, али га Његош даје у позицији нарушавања строгих хришћанских норми.

Па и примјер Светог Петра Цетињског у много чему је поучан. Учествовањем у биткама мировало је митрополитско звање. Нужда је то условила, а ми морамо разумјети нужду, јер је слобода најсветија ствар. Или тачније речено: вјера је саката без слободе! Схватимо отуда гест црногорских свештеника што су масовно учествовали у биткама са Турцима. Крст је замијењен јатаганом, све док олуја турског пакла не прође. То је свјетски феномен. Нужда мијења правила живота. Његош осјећа било народне муке, па ће, не једном, окренути леђа религијским опсесијама: *Ове горе не трпе регуле*.

Ни лични Његошев живот није био хришћански беспрекоран. Ни кад је у питању владалац ни кад су у питању еротска осјећања, снажно наглашена у најљепшој пјесми нашег језика *Ноћ скупља вијека*. Лице таквог црквеног ранга препустило се еротској кристализацији осјећања. Он је тако владичански „гријех” претворио у неизбрисиву поетску врлину. Да бисмо „спасили” Његоша хришћанина од Његоша љубавног „развратника”, дрско је преиначен тај велелепни рукопис. Пјесма је из првог лица једнине „преведена” у треће лице, поставши тако *неутралном*, бар са црквеног становишта. Професор Миодраг Поповић каже да се Његош нигдје није толико удаљио од хришћанства као у љубавној поезији. Његош је у машти волио другачије но хришћански пјесници, каже он.

Марсел Пруст дошао је до закључка да је љубав нешто што је јаче од човјека. Да је неко лудило које му је додато. Питање Његошевог односа према женама и даље је под велом мистерије. А зна се да су многе најљепше жене тога доба, једнако у Бечу, Трсту, Напуљу и Риму, уздисале за њим. Штета би било да су сви ти уздаси остали узалудни. Његош је био човјек слободних гестова, а црквену одежду носио је само кад је морао. Имун је био на пријекоре са стране, који су допирали до руског царског двора и до Светог синода Руске православне цркве.

Није му одиста било лако. Приговарано му је што нередовно врши богослужења, што је радо и често „прикивао” поглед за лица лијепих жена, да се превише зори у црногорској ношњи, да је склон трошку, да ужива у игри билијара, да се карта... Многе тужбе падале су на Његошеву главу. Све терет на терет. Једна мука замјењује другу. Владарска црквену. Лична и владарску и црквену.

Његош је у суштини био и дубоки песимист. Песимизам најприје укреше ватру у пјеснику. Отјелотвори сложености живота. Његове судбинске импулсе. Како у несрећној земљи да буде друкчије. Црна

Гора мора се стално опирати глади и насртајима Турака. Изнутра је једе злоба и братственичка нетрпељивост.

У животу се траже ова или она рјешења. Његош је најмање тражио божја. Тиме нећемо рећи да Његош није био религиозан. Јесте, али само у мјери у којој вјера не води сљеповидности. Зато се и окренуо поезији као „спаситељици духа”. Она му је пружила могућност пуне слободе визионирања живота, па религиозно код њега бива успутно. Можда само да појача оне фреквенције које већ постоје у човјеку. Да их неком врстом унутрашње силе мобилише на јача кретања. Кад је нешто удружено – јаче је. Са тога становишта прекоријева великаше – узрочнике губитништва. За Његоша је пресудно каква осјећања и страсти гаји човјек. Човјек је за њега све. Бог му је само декоративни атрибут. Да би се лакше заспало!

Немјерљиве силе рађају човјекову рањивост. Искушавају његову моћ и трпеност. Разастире многе тајне и чудеса. У „Горском вијенцу” је кроз конкретну стварност, кроз суочење два свијета и двије вјере, истакнута потреба да се бранимо од зле судбе. Од турског атака и личне зловоље. За Његоша је сила (он ту мисли на тиранску силу) несрећна кривуља безобзирја. Изричит је у њеном апострофирању: *Коме закон лежи у топузу, трагови му смрде нечовјештвом.*

Сила се обично заклања иза гордости, али је гордост гријех уколико је везан за силу. А сила је у свијету много. Ниште људску артикулацију. Његошевског човјека „трагически конач прати”. Једини начин да одоли најезди силе и мрака је прихватање прометејства као животне одреднице. Не помиње се тек онако *борба непрестана* и не помиње се узалудно паклена негостољубивост свијета: *Св’јет је овај тиран тиранину, а камоли души благородној.*

Кроз игумана Стефана Његош даје човјека разапетог у муци и искушењу: *Нико срећан, а нико довољан, /нико миран, а нико спокојан.* Игуман Стефан је оличење мудрости, воље, трпености, снаге. Зна шта је љутња и пријекор.

Пјесник филозофски доводи у везу васиону и човјека. Тражи им подударности. Ако је васиона замишљена као ланац узрока и посљедица, није ли таква ствар и са човјеком. И њега карактерише стање зависности. Све је у свијету зависно и колебљиво – и душа у тијелу и стењујуће море и у мору небеса. Зависност је неотклоњива. Она је и слава и пораз човјека. Његош то стално акцентује кроз спјев.

Велики пјесник кроз лице туђина (Турака) не даје само оно што се збило. Он даје универзалне ознаке да је нужна борба са злом. За искорјењење тога зла не иште се бојја милост, него се траже посједовни извори снаге: *Ал турјанству стати ногом за врат, /довести га к познанију права, /то је људска дужност најсветија.*

Његош је стално у позицији да истиче пријекор као насушност живота. Пријекор се креће линијом сталне прогресије. Очигледно је да у пријекору има различитих тонова – благог и оштрог пријекора, алузивног пријекора. Ови тонови прелазе из чистог поетског стања у филозофску сферу, пунећи стих маштом и узбуђењем. Рећи ћемо да су Његошеве идеје тако темпиране и тако дубоко промишљене да дају одговор на сва питања живота.

Једно је непорециво: дух тражи лијек за људску главобољу, која неће престати, јер неће престати живот. Његош је изричит у маркирању нарави, искуства, памћења. Пјесник таквог формата добро зна шта су идеје живота, шта је њихова колотечност. Он их гледа у развојном процесу. Стално измјенљиве и стално богатије. По Његошу је све у знаку надовезаја. И дух и слух. И мук и громогласје. Под појмом живота подразумијева се све оно од чега се тка живот. Живот се у Његошевој поезији потврђује као супротност узајамности.

Вратимо се поново теми пријекора. Пријекор у „Горском вијенцу” има логички слијед. И кад се призива сјећање не може се без удјела пријекора. Градња овог спјева не би била функционална кад се не би нивелисале истине и жестине пријекора. А оне се могу учинити таквима ако их фундира дубока поетска условљеност. Што је у спјеву дат облик драме, треба тражити у ствараочевој далековидости. Поета је кроз уста бројних ликова различитог карактерног значења свемоћно фиксирао муку живљења на ратовима опрљеној земљи, Црној Гори. Снага је у одолијевању тој муци, а она ће као аманет да дјелује за „далеко неко покољење”.

Тематски оквир „Горског вијенца” је прошлост. Она је инкорпорирана у свагдашњи живот Црногораца. Прошлост је схваћена као извориште витештва, жртвовања за част и славу, правду и друге етичке постулате поносних црногорских племенштака. Па, ипак, Његош се не либи да сав догодбени живот стави под питалачки знак. Варнице искре пријекора. Прекоријева се „ученост” попа Мића, прекоријевају се Црногорци – турски сватовњаци, прекоријева се лажни сјај которске господе, женска превртљивост, турска пизма и надменост. Пјесник „Горског вијенца” види живот као један огром-

ни зјап који се не може избјећи а да у њега не потону многе људске жеље и снови. Оно што остане, оглође груба свакидашњица. Зато се призива дух, не би ли са грбина живота отјерао маглу неспокоја: *Нека буде борба непрестална, нека буде што бити не може.*

Природа је најпоузданији савезник препородитељском духу. Разумљиво је настојање човјека да јединство природе споји са јединством духа. Тако срасли постају јачи и стаменији. Његош стално потенцира нераскидивост те везе. Зато пријекор и воља овдје добијају дјелатни чин, не потирући живот. Са пријекором се испробава човјекова несталност и виталитет. Ослушкују се њихова дејства. Казују гдје се и када се буди људска нужда. Да ли је нужда упила етичке принципе и у којој мјери?

Све што је велико и лијепо рађа се из спонтаности. Тако је и са мишљу, храброшћу, љубављу. Што се сазда у тренутку, кола духом као моторичка снага. Уосталом, човјек зна да је тек онда остварен ако је чврсто спојен са оним што воли. Вољење је константа живота. Његош у „Горском вијенцу” маркира људску узвишеност, посебно мисао о љепоти, о храбрости. Прва је оличена у појави божанствене снахе бана Милоњића, а друга у светом односу према оружју: *А у руке Мандушића Вука биће свака пушка убојита.*

Оружје се слави само ако га је нужда условила да брани људскост и врлину. Свака друга алтернатива је сувишна. Његош је одређен у негирању јунаштва из обијести и злих намјера: *Јунаштво је цар зла свакојега.*

У „Горском вијенцу” богу се не даје штићенички статус. Он је космичка, али не и земаљска мјера. Тај јеретички став произишао је из чињенице да је бог немоћан да успоставља ред у свијести човјека. Не би иначе допустио да га нападају рђа и зло. Бог наводи човјека на пасивност, а Његош га доводи у позицију да надјача невољу: *Небо нема без грома цијену!*

Варају се они који мисле да је свијет само оно што се види. Свијет је и оно што се замишља. Оно што оплоди машта и оживотвори имагинација. Његош та два чина ставља у равноправан однос, свјестан да и невидљиви облик нечега постаје видљив уз посредство имагинације.

Субјект је овдје покретан и даје на увид многоструке одбљеске визија и призора. Оне у овом дјелу имају складан оркестарски распоред и дубоку животну окосницу. Скоро сваки стих је синтеза једне животне суштине и значења, што је само у власти стваралаца

генијалне креативности. Па и пријекор који смо узели као један од важних мотивацијских фактора код Његоша има најчешће морални корелатив. И смрт може бити човјеков одабир ако је узрокује витештво и слободарје. Свјетковање смрти није антиживотно, јер га покрећу дубоки етички принципи. Његош прекоријева слабиће које је прва невоља раздробила. Није у питању само човјек сталеза него човјек уопште, мада је пјесник посебно „оцрнио” великаше који су зарад мрачних калкулација изгубили образ и душу. Између зулумћара и измећара брзо се успоставља веза блискости и на њу се Његош обрушава свом силином. Пријекор је добио карактер оптужбе.

И као што најчешће облаци навјешћују кишу или олују, тако и велики пјесник најављује шта нам ваља радити. Пословичком тачношћу каже гдје и када треба истрајавати, како се понијети према злу и охолости. Ваљда на свијету нема пјесника који има тако бројан и разноврстан регистар поетских порука. Мисли просто гејзирају једна за другом, увијек у новој значењској констелацији и нијансама. Пријекор се настањује у мисли и у осјећања веома снажно, рекли бисмо до крешчендираног стања. Али су они редовно такви да их прати најопојнији занос. Поезију је теже увести у драмско обличје него је исказивати по већ примјењиваној шеми. Његош је преко драмске форме дошао до врхунца пјесничког израза, фаворизујући поетско-филозофску мисао кроз изворан народни језик.

Ваља истаћи да Његош не бира ријечи. Оне одабране постају кад их доживљај сам склопи. Такве ријечи не старе, јер их окрилаћује дух и сензибилитет. Кад је ријеч предата једном динамичком ритму и поетски прочишћеном изразу, онда је та ријеч вјерни одраз дубоког унутрашњег немира, који што се више истражује, постаје дубљи.

Кад се погледа „Горски вијенац” као поетска творевина, постаје јасно да је он међаш нашег свеукупног духовног простора. Нигдје, ваљда, као у њему слика, звук и порука нијесу добили тако дубинска сагласја. И мука је код Његоша лијепа, ако наговјешћује разбистрење ситуације у којој ће човјек тријумфовати.

Његош исповиједа себе, друге, епоху. Он зна шта је усамљеност: *сирак тужни без игдје икога*. Код њега је мисао постављена у само биће егзистенцијалне драме. Постојати значи дјеловати духом. Дух преносити на заједницу, која мора имати своја уронућа не само у прошлост него и у будуће егзистенције: *Све природа снабдјева оружјем/ против неке необуздне силе, / против нужде, против недовољства*.

Читава скала тематских тачака у „Горском вијенцу” заталасана је снажним упливом имагинације. Зборовање људи, њихова потреба да се дијалошки откривају није нова /и код Хомера је налазимо/, али је код Његоша добила завидну пјесничку маркацију. Психолошки миље видан је код сваког лика у овом дјелу, које је различито и по чулном и по осјећајном виду, а и по природи историјског опредмећења. Игуман Стефан је центар умног живота. Његов духовни немир прелива се у историјску перспективу.

Живећи под влашћу песимистичког схватања живота: *У ад ми се свијет претворио*, Његош је био увјерен да песимизам може пјесма надјачати. Његово дјело није само дјело мишљења него и судбине, па и властитог самосажалења, које је умногоме проширило видокруг пјесникових духовних спознаја, али и скратило живот пјесника опчињујуће снаге.

Мисао код Његоша је мисао највећег домета, згуснута у изразу и смислена у виртуелности значења. Ријеч је о њеном унутрашњем склопу, који у истој равни држи и догађај и личности, имагинирајући све то дубоким пјесничким заносом и кодовима најузвишенијег бола и патње.

Његоша је убијала болест, али га је више убијала јака ријеч. Предајући се без остатка њеној омами, трошио се и изгорио, брзо. Понекад је пуцањ ријечи убојитији од пуцња пушке!

Суштина филозофије, а тиме и поезије је да открива разлоге нашег постојања, сплет оних трансцендентних сила које нас чине мислећим и увијек приправним за суочење са животом. Ако то остане, нијесмо Његошеву мисао на прави начин разумјели. А то је разумијевање данас потребније него икад, јер су врлину људскости затамниле многе порочности које су равне удесу.

Žarko ĐUROVIĆ

NJEGOŠ' S MESSAGES ABOUT HUMANITY

Summary

Although the author restricted himself in his text on few thematic circles, he engraved in each the message as the poetic reflection. The basic thought of Njegoš is reflected in the necessity of struggling „with the forces immeasurable”, while apostrophizing the basic postulates of life: humanity, courage, and other virtues which characterize the highland nature of Montenegrins.

